

Egy elmaradt felelősségre vonás margójára

Horthy Miklós Nürnbergben

„A mindenható és mindentudó istenre esküszöm, hogy az igazat fogom mondani, és semmit sem fogok az igazságból elhallgatni vagy ahhoz hozzátenni” – kezdte tanúvallomását Horthy Miklós Nürnbergben 1948. március 4-én. Magyarország volt kormányzójának először és utoljára kellett megjelennie egy bírósági tárgyalóteremben – s akkor is csak tanúként, nem vádlottként. Mindezek ellenére még így is jó néhány kellemetlen kérdésre kellett válaszolnia a Veeseimayer – Magyarország korábbi teljhatalmú német birodalmi megbízottja – elleni perben. Ez volt az utolsó alkalom, amikor hivatalos szervek érdeklődtek a háború alatti tevékenységéről. Horthyt ugyan 1945 nyarán több alkalommal kihallgatták az amerikai hatóságok, de eljárást sosem indítottak vele szemben. Az alábbi tanulmány a szakirodalomban először mutatja be részletesen¹ ezeket a korabeli kihallgatási és tárgyalási jegyzőkönyveket, és veti össze Horthy emlékirataival, valamint a fennmaradt korabeli dokumentumokkal.

Bevezetés

„Végig azon gondolkodtam, hogy miért is vagyok itt hadifogolyként. Mivel az amerikai odaadó nép és semmi helytelen dolgot nem csinálna, az egyetlen lehetséges magyarázat szerintem az, hogy amíg az amerikaiaknál vagyok, addig sem kerülök a bolsevikok kezére” – elmélkedett sorsáról Horthy Miklós történelmi színpaddal szembeállítva amerikai kihallgatói előtt 1945. október 22-én.² A volt kormányzó ekkor már egy hete tudta, hogy az amerikai főügyész, Robert Jackson nem vádlottként, hanem csak tanúként számol vele a nürnbergi háborús főbűnösök perében.³

A hetvenhét éves Horthy mögött mozgalmas hónapok álltak. A sikertelen átállási kísérlet után a kormányzói családot a bajorországi Weilheim mellett, egy barokk kastélyban tartották fogva a németek. Horthy elmondása szerint éjjel-nappal a Gestapo emberei vigyáztak rá és családjára. Még akkor is, amikor kiment játszani a kertbe az unokájával. Itt tartózkodtak 1945. május elején, amikor az amerikai hadsereg katonái a városba érkeztek.⁴ A volt kormányzó beszámolója szerint az amerikaiak megérkezése előtt három nappal az egyik őr, akivel eléggé jó viszonyba került, egy Hitlertől származó írásbeli parancsot mutatott neki, amin az állt, hogy ki kell végezni Horthyt és családját. Erre, mint hozzátette, azonban nem került sor a szövetségesek gyors előrenyomulásának köszönhetően.⁵

Május 1-jén Horthyt az amerikai 7. hadsereg főhadiszállására hívták, mondván, hogy Patch tábornok találkozni kíván vele. Kiderült, hogy az invitálás célja Horthy foglyul ejtése volt.⁶ Május 2. és december 17. között Horthy Miklós különböző amerikai hadifogolytáborokban tartózkodott (Augsburg, Lesbois, Mondorf, Wiesbaden, Oberursel, Nürnberg).⁷ Ezután ismét Weilheimben, majd 1949 januárjától Portugáliában élt.

Horthy önvallomásai 1945 után

Horthy Miklós 1945 után számos alkalommal kifejtette, hogy mit is gondol Magyarország és saját második világháborús szerepéről. A volt kormányzót az amerikaiak 1945-ben hét alkalommal is kihallgatták Nürnbergben.⁸ Eleinte a náci vezetőkről kérdezték.⁹ Ezek után magyar vonatkozású ügyekről, így például a szélsőjobboldali mozgalmakról, külpolitikai kérdésekről és természetesen az 1944-es eseményekről tettek fel neki kérdéseket. Mivel azonban vallomásait jelentéktelennek tartották, még tanúként sem idézték be a német háborús főbűnösök perében. Jegyzőkönyvezett tanúvallomását azonban felhasználták az

eljárásban. 1948. március 4-én a nyolcvanéves Horthy ismét Nürnbergben volt. Ezúttal az ún. miniszterek perében kellett tanúskodnia. Az amerikai megszálló hatóság által indított eljárásban többek között Edmund Veesenmayer, Magyarország volt teljhatalmú birodalmi megbízottja ült a vádlottak padján.

Az 1945-ös kihallgatási jegyzőkönyvek jól mutatják, hogy Horthy Miklós emlékezete időnként kihagyott, ő maga is hivatkozott erre, elsősorban a dátumokkal nem volt tisztában. Legtöbbször az 1938. augusztusi Hitler–Horthy-találkozó időpontját nem tudta megmondani, előfordult, hogy 1937-et mondott, vagy a hónapokat keverte.¹⁰ Problémája akadt az első (1936) találkozásuk dátumával is, amit ő 1935-re tett, igaz, jelezte, hogy ebben nem teljesen biztos.¹¹ A második világháború kezdetét 1938-ra tette.¹² Azt is állította, hogy őt 1919-ben választották meg kormányzónak, ráadásul azt el kellett fogadnia, bár nem részletezte, hogy miért.¹³ A feltett kérdések elől nem tért ki, viszont hajlamos volt arra, hogy elkalandozzon: például az első világháborúról mesélt, miközben 1944 őszéről fejtette ki az álláspontját.¹⁴ Amikor a kihallgatója augusztus végén arra volt kíváncsi, hogyan működött a magyar kormány az 1944-es megszállás alatt, pár mondat után elkezdett hosszasan beszélni az 1944. őszi eseményekről, majd az október 16. utáni fogva tartásáról.¹⁵ Az 1948-as perben az ügyészség kérésére például negyvenöt percenként szünetet tartott a bíróság, hogy Horthy ki tudja magát pihenni, össze tudja szedni a gondolatait. A volt kormányzót egészségi állapotára tekintettel menye és egy ápoló is elkísérte Nürnbergbe.¹⁶ Horthy a saját, illetve a kormánya felelősségét akár csak messziről is firtató kérdések esetén gyakran elkalandozott, olyan válaszokat adott, amelyek csak részben, esetleg egyáltalán nem kapcsolódtak azokhoz. Visszatérő eleme volt mondanivalójának, hogy az ország kényszerpályán mozgott, másképpen nem történhetek volna az események, illetve hogy nem avatták be döntésekbe, megtévesztették vagy egyszerűen eltitkoltak előle információkat. Megállapítható, hogy Horthy Miklós nem nézett szembe az 1944 előtti szerepével, nem volt képes önkritikára, nem vállalt felelősséget a döntéseiért, illetve önfelmentő magyarázatokat adott.

Nemcsak amerikai kihallgatói előtt, hanem a brit külügyminisztérium Magyarország-szakértőjével, C. A. Macartney-val folytatott beszélgetései során (1945. július 17–18.) is hasonló stílusban válaszolgatott Horthy. Egyik jelentésében Macartney is hangsúlyozta, hogy Horthy szerinte ugyan nem hazudott, látszott rajta, hogy őszintén beszélt, de

„emlékezete időnként kihagyott a nem legutolsó időszak eseményeire vonatkozóan, de figyelembe véve azt, hogy 78 éves, semmiképpen sem mondható szenilisnek. [...] Készségesen válaszolt a kérdésekre, soha nem tagadta meg a választ, bár néha képtelen volt visszaemlékezni. Bár néhány alkalommal tudtam, hogy válasza nem állja meg a helyét, de nem hiszem, hogy bármilyen tudatos hazugságot mondott volna. Ez részben annak tudható be, hogy egyáltalán nem érzi, hogy saját magát vádolnia kellene – éppen ellenkezőleg. És agya, minthogy büntudattól nem kiélezett, nem túlzottan kifinomult. Igazából néhány kijelentése, amely más szemében ránézve nagyon hátrányosnak tűnt, önszántából fakadt, míg más részletek, amelyek őt kedvező fényben mutatták, csak akkor bontakoztak ki, amikor rákérdeztem”.¹⁷

Edmund Veesenmayer, Magyarország volt teljhatalmú birodalmi megbízottja azonban ennél jóval tovább ment. Az ellene tanúskodó Horthyról, külön kiemelve a volt kormányzó személyét, nem épp hízogó szavakkal emlékezett meg az utolsó szó jogán elmondott beszédében:

„Olyan, egyébként bátor emberek jöttek el ide tanúskodni ellenem, akik a hazugság szolgálatába állva önmagukat is megcsalták. Horthyt [...] még megvetni sem vagyok képes, egyszerűen csak mélységesen szánom.”¹⁸

Horthy levelek és memorandumok formájában kísérletet tett az amerikai (Truman) és a brit (Churchill, VI. György, Ernest Bevin) vezetők meggyőzésére.¹⁹ A brit

külgügyminisztérium illetékese szerint „Horthy úgy ír a királynak és a miniszterelnöknek, mintha mi még őt kompetensnek tartanánk arra, hogy képviselje a magyar nemzetet és kormányt. Ez természetesen teljes tévhit az ő részéről.”²⁰ Sem ezekre a levelekre, sem a későbbiekre nem kapott már választ, miután a győztesek nem tekintették politikai tényezőnek.²¹ Mindezek után az 1952-ben befejezett – azóta több nyelven is kiadott – emlékirataiban a nyilvánosság elé tárta még mindazt, amit a saját szerepével kapcsolatban közölni kívánt. Az első magyar kiadáshoz írt előszóból kiderül, hogy eredetileg a családjának írta, de miután az 1952-es amerikai elnökválasztási kampány során Eisenhower meghirdetette a „rab nemzetek felszabadítását”, abban bízott, hogy emlékiratai ösztönözhetik a nyugati világot Magyarország felszabadítására, így kötelességének érezte a nagyobb nyilvánosság elé tárni.²² Horthy ugyan már 1948-ban elkezdte írni emlékiratait, és a német nyelvű kiadás jogáért tízezer dollárt kért, de a kiadók nem kaptak a kézirat után. Az esetről tudósító egyik korabeli újság szerint: „Horthy más sem tesz könyvében, mint mosakodik és tisztázni igyekszik szerepét anélkül, hogy történelmi szempontból valami érdekeset mondana. Műve tehát tisztára magánjellegű.”²³ Az önreflexiót, a szembenézést, az önkritika nyomait az említett leveleiben sem találjuk meg. „Mindig teljesen kifogástalanul cselekedtem” – mondta 1945 októberében kihallgatóinak.²⁴ Talán az 1919 és 1944 közötti kultikus méltatások hatásáról van szó, talán az alapszemélyisége volt ilyen, vagy a kettő együtt magyarázza e jelenséget. Pontos válasz nem adható erre a kérdésre.²⁵

Horthy önképének főbb elemei

Trianon

A brit miniszterelnöknek és a brit királynak 1945. május 19-én írt levelében Horthy idealizálta a történelmi Magyarországot, és kizárólag a trianoni békeszerződést tette felelőssé az 1920 utáni külpolitikai döntésekért, ami pontosan jelzi, hogy a trianoni igazságtalanság orvoslása szinte mindennél fontosabb volt a számára. Kormányzóként és emigránsként is. Kérte ugyanis, hogy hallgassák meg őt a békekonferencián az „igazságos béke” érdekében.²⁶ A háború utáni erőviszonyokat és az elveszített háború tényét teljesen figyelmen kívül hagyva Horthy úgy vélte, hogy 1945 után a történelmi magyar állam helyreállítható.²⁷ A Horthy-kori politikai és katonai elit és személy szerint a kormányzó sem hibáztatható azért, mert revízióra törekedett. A felelősség kérdése tehát úgy vethető fel, hogy konkrét helyzetekben a lehető legjobb döntés született-e. Horthy Miklós kormányzóként, ha területgyarapodásról volt szó, az első bécsi döntést követően nem törekedett önmérsékletre, sőt, a külpolitikai kockázatvállalást is összeegyeztethetőnek tartotta a nemzet érdekeivel.²⁸ Az önmérséklet hiánya azzal is magyarázható, hogy kultuszának fő üzenete szerint ő volt hivatott az elveszített területek visszaszerzésére.²⁹ Az mindenestre megállapítható, hogy Magyarország, a revíziós sikerek áraként, a nemzetközi erőviszonyok megváltozása, a német hegemonia, a saját mulasztások és az önmérséklet hiánya miatt is fokozatosan elköteleződött a Harmadik Birodalom irányába.³⁰

Viszonya Hitlerrel

Az említett források szinte mindegyikében fontosnak tartotta Horthy kiemelni, hogy Hitler követeléseit igyekezett nem teljesíteni.³¹ A saját szerepét önfelmentő módon értelmezve azt mondta Macartney-nak, hogy „senkinek Európában annyi összeütközése Hitlerrel nem volt, mint neki, vagy senki nem szállt vele többször szembe, vagy tagadta meg követeléseit, mint ő”, így „nem azt várta”, hogy „a másik oldal bebörtönzi”.³² Kétségtelen, hogy Horthy és Hitler viszonya nem volt mentes a konfliktusoktól. 1938 augusztusában Hitler azt kérte a magyar küldöttségtől, erre Horthy hivatkozott is kihallgatásai során, hogy a magyar állam támadja meg Csehszlovákiát, majd a Wehrmacht beavatkozásával garantált győzelem esetén egész Szlovákia visszakerülhetne Magyarországhoz. A magyar küldöttség akkor, augusztus és szeptember végén is nemet mondott az ajánlatra.³³ A volt kormányzó máskor azt mondta példaként a

kihallgatóinak, hogy 1939 szeptemberében a magyar kormány nem engedélyezte a német csapatok Magyarországon történő áthaladását.³⁴ Horthy Miklós a területi revízió érdekében tartotta elfogadhatónak a Harmadik Birodalommal történő együttműködést, igaz, az együttműködési hajlandósága, mint látható, nem volt feltétlen. Mindenképpen hozzá kell tenni, hogy 1938-ban és 1939-ben a magyar diplomáciának még volt lehetősége nemet mondani.³⁵ A magyar állam mozgástere – a revízió áraként – 1938, 1939 után ugyanis fokozatosan csökkent. A második világháború időszakából említhetők tehát példák arra, hogy Horthy és Hitler, Budapest és Berlin viszonya nem volt mentes a konfliktusoktól. Emiatt a magyar állam sokkal inkább tekinthető „vonakodó csatlósának”, mint egy mindenben engedelmes „bábnak”.³⁶ Ennek ellenére Magyarország az emberéleteket és az anyagi pusztítást tekintve is jelentős veszteségekkel fejezte be a legyőzöttek oldalán a háborút. Természetesen nem csak Horthy Miklós kormányzói tevékenysége eredményeképp.

Jugoszlávia

Az 1941. március–áprilisi jugoszláv krízis kapcsán – a Foreign Office számára készített feljegyzés tanúsága szerint – Horthy elmondta, hogy a m. kir. honvédség azután vett részt a hadműveletekben, hogy az 1940. december 12-én kötött barátsági szerződés – szerinte – már érvényét veszítette.³⁷ Már 1941-ben is ezen az állásponton volt.³⁸ A beavatkozás okaként a vajdasági magyarok helyzetét jelölte meg.³⁹ Teleki Pál öngyilkosságával kapcsolatban nem érezte magát felelősnek, mondanivalója egyértelműen ezt sugallta, miközben a miniszterelnök külpolitikájának kudarcához, ami az öngyilkosság egyik okának tekinthető, részben ő is hozzájárult. Teleki Pál miniszterelnökként ugyanis igyekezett a magyar állam mozgásterének további szűkülését megakadályozni, az angolszász hatalmakkal való diplomáciai kapcsolatokat nem ellehetetleníteni, azaz a németekkel fenntartásokkal kívánt együttműködni. Árnyalja a képet, hogy az ország egyre korlátozottabb mozgástere miatt a jugoszláv krízis idején fel sem merült, hogy a magyar állam kimaradna a konfliktusból.⁴⁰ A jugoszláv kiadatási kérelem kapcsán Horthy elismerte egyik kihallgatásakor, hogy Újvidéken 1942-ben „tömeggyilkosság történt, amelyet mélyen sajnált”, de „ő erről előre nem tudott”.⁴¹ Horthy helyesen utalt arra, hogy eljárás indult a Dél-Bácskában történtek ügyében, igaz, azt elfelejtette mondani, hogy eleinte nem támogatta.⁴² A mérsárlásért – kihallgató tisztjei előtt Nürnbergben – a német származású tiszteket okolta, s kiemelte, hogy a magyar bíróság által 1944-ben elítélt tisztek között egyetlen magyar származású sem volt. Horthy szintén értetlenül állt a jugoszláv kiadatási kérelem előtt: „a szerbek most azt mondják, hogy háborús bűnös vagyok, mert kétezer ember meghalt. Egy német városban háromezren haltak meg, s mégsem gondolja úgy senki, hogy felelősségre kéne vonni az Egyesült Államok elnökét a bombázásokért”.⁴³

A háborúba lépés

Horthy Miklós több alkalommal is kijelentette 1945 után: ő mindent megtett, hogy Magyarország ne lépjen be a második világháborúba.⁴⁴ A valóságtól alaposan elrugaszkodva írta Ernest Bevin brit külügyminiszternek, hogy „mindent elkövettem, ami hatalmamban állt, hogy népemet megmentsem a háború szörnyűségeitől”. Az a kijelentése tartalmaz igazságot, még ha nem is fogadható el a háborúba lépés egyetlen okának, hogy az országot „a németek ellenállhatatlan nyomása vonszolta ebbe a háborúba”.⁴⁵ A levélhez csatolt memorandum első mondata is megismételte ezt, igaz, csak részben: „Magyarország a második világháborúban akarata, a népe meggyőződése ellenére és Németország ellenállhatatlan, erőszakos kényszerítése révén vett részt.”⁴⁶ Az utóbbi állítás ugyanis távolabb állt a valóságtól, mint a levélben leírt változat. Az amerikai fogságba esést követő egyik legelső kihallgatása során, 1945 nyarán azt mondta, hogy „természetesen nem deklarálhattuk volna a semlegességünket, mert akkor Németország azonnal megszállta volna az országot”.⁴⁷ Kétségtelen, hogy Magyarország geopolitikai okokból, a német hegemonia és a németbarát katonai elit miatt nem tudott volna kimaradni a háborúból, ennyiben Horthynak igaza van, amikor azt írta például az

emlékirataiban, hogy az országnak nem volt lehetősége más utat bejárnia, de a hadba lépésre máskor és más körülmények között is sor kerülhetett volna.⁴⁸

A június 26-án történtek kapcsán Horthy Miklós Bárdossy László miniszterelnök felelősségét hangsúlyozta 1945 után, mert állítása szerint 1941-ben eltitkolta előtte az ún. Kristóffy-táviratot.⁴⁹ A népbírószági perében Bárdossy azt állította, hogy ismertette azt a kormányzóval.⁵⁰ Nem dönthető el, hogy a két állítás közül melyik igaz, azonban nehezen hihető, hogy 1941-ben Horthy hitelt adott volna a szovjet álláspontnak.⁵¹ A június 26-i események ismertetésekor a volt kormányzó a saját szerepéről semmit sem írt vagy mondott. A Bevinnek írt memorandumban csak annyit tudunk meg, hogy „a kormány bejelentette a hadiállapotot Oroszországgal”.⁵² Így nem szólt arról, hogy a kassai incidens után miért nem mérlegelte, hogy milyen okuk, milyen érdekük fűződhetett a szovjeteknek Kassa bombázásához. A Szovjetunióknak ugyanis sem oka, sem érdeke nem volt a már újból Magyarországhoz tartozó város szándékos megtámadására.⁵³ A kormányzó az incidenst mindenestre háborús oknak tekintette, és rendkívül gyorsan, a miniszterelnökkel történő egyeztetés nélkül döntött is arról, hogy válaszlépésre van szükség. Úgy tette mindezt, hogy a magyar államnak akkor nem kellett német elvárásoknak megfelelnie, az ország megszállásától tartania, sőt, nemzetközi jogi kötelezettségre sem kellett tekintettel lennie. 1941 júniusában tehát lett volna még lehetőség a kivárára.⁵⁴ Ennek fényében aligha fogadható el, hogy a háborúba „akarattunk ellenére kényszerítették bele bennünket”.⁵⁵

A zsidóságot sújtó jogfosztó intézkedések

A Veessenmayer elleni perben Horthy többszöri kérdésre sem emlékezett arra, hogy bármilyen jogfosztó rendelkezést életbe léptettek volna a zsidókkal szemben. Amikor a zsidók gazdasági életből történő kizárásáról érdeklődött Veessenmayer védőügyvédje, Horthy visszakérdezett: „Miért pont a gazdaságból [zártuk volna ki őket]? Mi egyszer sem vettünk el gyárat vagy földet [tőlük].”⁵⁶ Arra a kérdésre, hogy tudott-e az 1941-es deportálásokról,⁵⁷ vagy értesült-e a munkaszolgálat intézményéről, Horthy kifakadt: „Kérem, ha továbbra is hasonló kérdéseket tesz fel, előre mondom, hogy nem emlékszem és semmit sem tudok róla.”⁵⁸ A jogi képviselő végül azt tudakolta Horthytól, hogy nem a magyar kormány volt-e az, amelyik kiadta a jogfosztó rendeleteket. Horthy értetlenkedve kérdezett vissza:

„Nem tudom, hogy milyen törvényekről beszél. Meghatározták például, hogy hány százalékban látogathatják zsidók az egyetemeket. Azt hiszem, hogy ez a törvény végigment a Képviselőházban, de ezt leszámítva Magyarországon állampolgári jogegyenlőség uralkodott.”⁵⁹

A „végső megoldás”

1943 tavaszán Horthy és Hitler között nem jelentéktelen nézetkülönbségek merültek fel a magyar kormányzat zsidópolitikáját illetően.⁶⁰ Adolf Hitler szemében ugyanis a magyar kormányzat „enyhe” és „toleráns” zsidópolitikát folytatott. 1943. április 16-án a klessheimi kastélyban, amikor – Ribbentrop külügyminiszter társaságában – találkozott a magyar kormányzóval, határozott kritikával illette a magyar állam „zsidóbarát” beállítottságát.⁶¹ Horthy a beszélgetésről felvett jegyzőkönyv tanúsága szerint azt mondta, hogy „[ő] mindent megtett, amit a zsidók ellen tisztességes úton-módon tenni lehetett, de meggyilkolni vagy más módon elpusztítani aligha lehet őket”.⁶²

Hitler erre azt válaszolta, hogy

„erre nincs is szükség. Magyarország éppen úgy elhelyezhetné a zsidóit koncentrációs táborokban, mint azt Szlovákia tette. [...] Ha már a zsidók meggyilkolásáról van szó, úgy kell megállapítania [a Führernek], hogy csak egy gyilkos létezik, a zsidó, aki a háborúkat kirobbantja, és befolyásával kialakítja annak a polgári személyek, asszonyok és gyermekek ellen irányuló jellegét. A

zsidókkal kapcsolatban fennáll a lehetőség, hogy bányákban kapjanak munkát.”⁶³

Másnap, 17-én Horthy megismételte, hogy „mégsem ütheti őket [a zsidókat] agyon”. Ezzel szemben Ribbentrop teljes nyíltsággal beszélt a „végső megoldásról” mint a zsidókérdés megoldásának egyetlen lehetőségéről: „a zsidókat vagy meg kell semmisíteni, vagy koncentrációs táborokba szállítani”.⁶⁴ Hitler ehhez annyit tett hozzá, hogy Lengyelországban, ha „a zsidók nem akarnak dolgozni, agyonlövik őket. Ha nem tudnak dolgozni, el kell pusztulniuk. Úgy kell őket kezelni, mint a tuberkulózis bacilust, amely megfertőzheti az egészséges testet.”⁶⁵ Mindez egyértelműen jelezte a náci vezetők fajelméleten nyugvó és a magyar kormányzó fajvédő, jogkorlátozó antiszemitizmusa közötti különbséget. 18-án a németek egy feljegyzésben foglalták össze ellenvetéseiket, s ebben közvetve idézték Kállay miniszterelnök Szent-Györgyi Alberthez intézett szavait, aki

*„elutazása előtt járt a magyar miniszterelnöknél, aki arra kérte, közölje Amerika törökországi nagykövetével, hogy ő, a miniszterelnök egyetlen további katonát és egyetlen fegyvert sem bocsát a Német Birodalom rendelkezésére, és bár szakadatlanul szól a zsidók ellen, valójában semmit sem tesz ellenük és 70 000 zsidó menekültet védelmez Magyarországon; jelenleg azonban nem folytathat más politikát, mert különben a németek megszállják Magyarországot, és minden zsidót kiirtanak”.*⁶⁶

Fontos megjegyezni, hogy Horthyt erre a találkozóra is felkészítették. Szentmiklósy Andor, a Külügyminisztérium politikai osztályának vezetője így foglalta össze a zsidókérdésben elfoglalt magyar álláspontot: „ami a zsidóságnak Magyarországon kívül való letelepedését illeti, ezen rendszabályok keresztülvitelére ma sem törvényes, sem technikai eszközök nem állnak rendelkezésre. Részmegoldással ilyen rendszabályok célja nem volna elérhető.”⁶⁷

A német jegyzékre adott magyar válasszal kapcsolatosan Keresztes-Fischer belügyminiszter a 1943. április 20-i minisztertanácson kijelentette, hogy „a kormányzó úr őfőméltósága előtt felsorolt német vádakra nézve határozott és méltóságteljes választ kell adnunk”.⁶⁸ Horthy válaszát a német jegyzékre ismét a Külügyminisztérium készítette elő. A levélben Horthy azt írta:

*„...minden elbizakodottság nélkül hivatkozhatom arra, hogy annak idején én voltam az első, aki szót emeltem a zsidók destruktív magatartása ellen, és azóta megfelelő intézkedéseket tettem befolyásuk visszaszorítására. [...] Az általam hozott intézkedések azonban gyakorlatilag elvették a zsidóktól azt a lehetőséget, hogy tovább gyakorolják káros befolyásukat az ország közéletére.”*⁶⁹

Már ezen a találkozón felmerülhetett a zsidóság, valószínűleg Lengyelországba történő, kitelepítésének lehetősége, mert Horthy így folytatta:

*„A zsidók fokozatos kikapcsolására vonatkozó további intézkedések folyamatban vannak, s amint meg lesznek teremtve elszállításuk feltételei, ezt végre is fogjuk hajtani.”*⁷⁰

A fenti levél, lényegében, sőt a szöveg túlnyomó részében szó szerint megegyezik a külügyminisztérium előkészítő feljegyzésével. Annyi a különbség, hogy a zsidókérdéssel kapcsolatban elmondottakat a külügyminisztériumi feljegyzés a következő mondattal vezette volna be: „Excellenciád további szemrehányása volt, hogy a kormány a zsidók kiirtásának keresztülvételében nem járt el ugyanolyan mélyrehatóan, mint az Németországban történt, és ahogyan az a többi országban is kívánatosnak látszik.”⁷¹ Ez végül kimaradt a végső változatból.

Horthy emlékirataiban is találunk utalást arra, hogy a kormányzó tudhatta, hogy mi fog történni a zsidókkal akkor, ha szabad kezet ad a „német kurzusnak”. Egy 1944 februárjában a miniszterelnökhöz intézett emlékirattal kapcsolatban ezt vetette papírra:

„[...] [a német kurzus] hozzájárulásunkat követelte 800 000 zsidó kiirtásához, én magam szóval és írásban is igyekeztem Hitlert meggyőzni, és elébe tártam, hogy az erőszakos »megoldás« nemcsak a rendet és jogbiztonságot ássa alá, nemcsak az erkölccsel és az emberiséssel összeegyezhethetetlen, hanem a termelésben is zavart idézne elő”.⁷²

Horthynak, összegezzük a fentieket, tehát legkésőbb 1943 tavaszán tisztán kellett látnia, hogy a Lengyelországba való kitelepítés a zsidóság fizikai megsemmisítésének lehetőségét jelentette, még ha ennek pontos módját nem is ismerte.⁷³ Ugyan léteznek olyan érvek, hogy a kormányzó mindezt nem hitte el, illetve nem tudta elképzelni, ám egy biztos, mindezen ismereteknek a birtokában hozta meg döntéseit 1944. március 19-e után.⁷⁴

A német megszállás, 1944. március 19.

A háború után tett vallomásaiban Horthy következetesen azt állította, hogy a megszállás pillanatától kezdve ellenségnek tekintette a németeket. Állítása szerint ezt Hitlernek is megmondta: *„... ha megszállja az országot, akkor mi [magyarok] minden nemzetnél jobban fogjuk utálni őket [németeket]”.⁷⁵* Mindig hozzátette azonban, hogy a megszállást követően fogolyként bezárva élt a budai Várban, s nem mert kitenni a lábát, mert akkor szerinte a németek biztos letartóztatták volna. A kormányzó korabeli nyilvános szereplései azonban mindezt cáfolják.⁷⁶

Az 1944-es deportálások

Horthy amerikai kihallgatóinak elmondta, hogy 1944. március 18-án Klessheimben Hitler megígérte neki, hogy amennyiben egy Berlin számára elfogadható kormányt nevez ki, és az bizonyítja megbízhatóságát, akkor véget fog érni a megszállás.⁷⁷ Hitler ezen ígéretére Horthy Miklós több alkalommal is utalt, hozzátéve egyszer, hogy *„Hitler most sem tartotta be ígéretét”.⁷⁸* Az emlékirataiban erről azt írta, hogy elsősorban emiatt nem mondott le. Ez ugyan könnyű megoldás lett volna, írja, de mégsem tehetette meg, hogy *„a süllyedő hajót éppen akkor hagyjam el, amikor a legjobban rászorul kapitányára”.⁷⁹*

Hitler 1944. március 18-án, Klessheimben is kifogásolta, hogy *„Magyarország a zsidókérdésben semmit sem tesz, és nem hajlandó a nagyszámú magyar zsidósággal leszámolni”.⁸⁰* Arról, hogy ez a leszámolás a valóságban mit is jelenteni, Horthy 1945 nyarán azt mondta Macartney-nak, hogy ezekről *„először nem tudott”,* majd *„iszonyattal töltötték el”,* és *„le akarta állítani”* a deportálásokat. Ezt a budapesti zsidók esetében meg is tette – hangsúlyozta az angol történésznek.⁸¹ A háború utáni egyik kihallgatásakor, egy hosszabb monológja után, arra a kérdésre, hogy a deportálásokért ki volt felelős, először azt válaszolta, hogy nem érti a kérdést, majd azt, hogy *„Budapestben meg tudtam őket menteni”.⁸²* Majd kicsivel később egyértelműen a németek felelősségét hangsúlyozta.⁸² Ez a két kijelentés visszatérő eleme volt a reakcióinak. Ahogy szóba kerültek a deportálások, Horthy ezzel a két mondattal válaszolt. A Veessenmayer elleni perben is mindent a németek számlájára írt: *„minden a Gestapo műve volt”* – mondta a vidéki zsidóság összeszedésével kapcsolatban. *„Nekünk csupán azt mondták, hogy munkára viszik őket Németországba, ahova a családjuk is követheti őket”* – tette hozzá.⁸³ Horthy azonban érezhette, hogy ez a válasza nem elég meggyőző, ezért hozzátette, hogy különben sem tehetek semmit, mert a németek teljesen megszállták az országot, Budapest kivételével nem volt katonai erejük az ellenállásra. Többször is hangsúlyozta, hogy tehetetlenek voltak a vidéken történetekkel szemben.⁸⁴

Azon kérdésre, hogy milyen szerepet játszott a deportálásokban a magyar csendőrség, Horthy a következőkkel vezette be a válaszát:

„Először is ki szeretném emelni, hogy a csendőrségünk rendkívül kiváló testület volt. [...] Magától értetődő, hogy arra voltak kiképezve, hogy minden parancsot végrehajtsanak. A csendőrség a belügyminisztérium mint felettes szerv által kiadott parancsokat követte akkor is, amikor segédkezett a zsidók falvakból történő előállításában.”⁸⁵

Mint elmondta, nagyon megbízott a csendőrségben. Szerinte a deportálásokban különben is kizárólag a csendőrség azon része vett részt, amelyik „náci karakterű” volt. A csendőrség számára a parancsokat pedig a Belügyminisztérium adta ki Veessenmayer utasításainak megfelelően. A minisztérium vezetőivel kapcsolatban pedig megjegyezte, hogy *„minden országban vannak megbízhatatlan és rossz elemek”*.⁸⁶ Horthy külön kiemelte, hogy a hozzá érkezett jelentések alapján akkoriban azt szűrte le, hogy a gyűjtőtáborokban történekeért és a bevagonírozásokért egyedül a Gestapo a felelős. A csendőrök által elkövetett brutalitásokról szóló filmfelvételeket, amit a németek propagandacélból több országban is bemutattak, egyszerű hamisításnak tartotta.⁸⁷

Ahogy fentebb láthattuk, Horthy már 1943-ban fogalmat alkothatott arról, hogy mi is várhat a Lengyelországba „kitelepített” zsidókra. Tíz évvel később, 1953-ban, emlékiratainak első magyar nyelvű kiadásában azt írta, hogy 1944 *augusztusáig* nem ismerte *„a szörnyű valóságot a megsemmisítő táborok működéséről”*.⁸⁸ A későbbi kiadásokban ezt az időpontot július elejére módosította.⁸⁹ Azonban ez az időpont is pontosításra szorul. 1948-ban tanúként még arról beszélt, hogy először 1944. június végén kapott *„megbízható információkat”* arról, hogy mi történik Auschwitzban. Állítása szerint egy onnan megszökött férfi osztotta meg ezt az információt fiával vagy menyével, akik elmondták neki.⁹⁰ Kevésbé *„megbízható”* információkkal azonban *legkésőbb* június elején is rendelkezhetett, ekkor ugyanis több helyről is eljuttatták hozzá az ún. Auschwitz-jegyzőkönyveket.⁹¹

Mindezek fényében az a tény, hogy Horthy 1944. március 19-e után nem mondott le, gyakorolta az államfői jogait, és egyedül a zsidóságot érintő kérdésekben maradt passzív, mégis azt jelzi, hogy hitelt adott a náci vezetők 1943-as kijelentéseinek.⁹² Másképpen ugyanis nehezen magyarázható az 1944 tavaszi magatartása. A kormánynak a megszállás után ugyanis a kormányzó *„szabad kezét”* adott a zsidórendeletek terén.⁹³ Horthy minderről így írt 1944 júniusában egy Sztójay Dömének szánt leiratában:⁹⁴

„Mindenekelőtt világos, hogy ami ezen a vonalon német intézkedés, vagy ami német kívánságra tett kormányintézkedés volt, azt nem állhatott módomban megakadályozni, így e tekintetben passzivitásra voltam kényszerítve. Bár ilyképp a tett intézkedésekről nemcsak előzetesen nem szereztem tudomást, hanem utólag sincs mindenről [pontos]⁹⁵ tájékoztatásom.”⁹⁶

Ugyan 1948-as bírósági tanúvallomásában Horthy azt állította, hogy megtörte ezt a *„passzivitást”* azzal, hogy tiltakozott Veessenmayernél a vidéki deportálások ellen, de arra a kérdésre, hogy egyszer vagy többször, illetve hogy pontosan mikor, már nem tudott választ adni.⁹⁷

Horthy, miután nem tudott azonosulni a zsidóság fizikai megsemmisítésével, nem kívánt az ezzel kapcsolatos döntésekben aktív szerepet vállalni. A döntése a felelőssége áthárítását, saját lelkiismeretének megnyugtatóát jelentette.⁹⁸ 1944. június elején azt írta Sztójay Döme miniszterelnöknek:

„...tudatában voltam [március 19. után] [...] annak, hogy e kormánynak az adott kényszerhelyzetben számos olyan intézkedést is kell tennie, amelyeket nem tartok helyesnek, s amelyekért nem vállalhatom a felelősséget. Ezek között az intézkedések között szerepel a zsidókérdésnek nem a magyar gondolkodásmódnak, a magyar viszonyoknak [...] megfelelő kezelése.”⁹⁹

A valóságos helyzet azonban mégiscsak az volt, hogy a helyén maradásával, a tekintélyével és a pozíciójából következően legitímálta ezeket az intézkedéseket.¹⁰⁰ Hitelt érdemlő források nem támasztják alá azokat az állításokat, amelyek szerint Horthy

a megszállás hatására lelkiileg összeomlott, vagy a németek házi őrizetben tartották, de még az sem volt igaz, hogy passzivitásba vonult, mert a kialakult helyzettel szemben így akarta kifejezni a távolságtartását.¹⁰¹ Miután Horthy elhitte Hitler átlátszó ígéretét, miszerint véget érhet a megszállás, elsőszámú feladatának ennek elérését tekintette.¹⁰² Az ország katonai és gazdasági mozgósításához hasonlóan, a zsidóellenes intézkedéseket, a gettósítást és a deportálásokat is a magyar állam szuverenitásának remélt visszaszerzése érdekében vette tudomásul. A zsidóságot – azok után, hogy Horthy 1942-ben még ellenállt a német követeléseknek (sárga csillag bevezetése, deportálások stb.) – az 1944-es megszállás alatt feláldozhatónak, a deportálásukat szükséges „rossznak” tekintette.¹⁰³ A neve tehát joggal kapcsolható össze a deportálással, mulasztásos felelőssége vitathatatlan, még akkor is, ha ebben 1944 tavaszán alapvetően passzivitásával játszott szerepet. A kormányzó végül június végén, az Auschwitz-jegyzőkönyvek nyilvánosságra kerülése által előidézett nemzetközi tiltakozás hatására, a szövetségesek bombázása és az egyre romló katonai helyzet eredményeként, a fent említett politikai stratégiájával szakítva kezdte el követelni a deportálások leállítását.¹⁰⁴

A deportálások „leállítása”

Ezt a szót maga Horthy később így magyarázta:

„Az a szó, hogy »leállítottam«, talán annyiban nem helyes kifejezés, hogy nem állt hatalmamban megakadályozni a vidéki deportálásokat, mert nem álltak rendelkezésemre megfelelő erők. De követelni azt követeltem.”¹⁰⁵

Mindezt alátámasztja a június 26-i koronatanácsi ülésre készült nyilatkozatának tervezete, amelyben ez állt:

„Legjobb szeretném azt a kegyetlen és nem magyar természethez illő megoldást, hogy a zsidók deportáltak, egyáltalában leállítani. Ha azonban ezt a kormány szerint a németek követelik, ebből nem engednek, vagyis ezen a vonalon kényszer áll fenn, akkor sem engedhetem, hogy ebben a magyar csendőrség működjön közre. Akkor csinálja azt, amit a németek akarnak, az itt levő német karhatalom.”¹⁰⁶

A magyar közigazgatás és csendőrség segítségével azonban a németek július elejére már 437 402 vidéki magyar zsidót deportáltak.¹⁰⁷

1944. július 17-én Horthy ismét levelet írt Hitlernek, amelyben leszögezte, hogy

„a zsidókérdés további megoldása a sokszor szükségtelenül brutális és embertelen módszerek nélkül fog megtörténni. A leköszönt kormány olyan módszereket alkalmazott, amelyeket egyetlen más nemzet sem használt, és amelyek az itteni német hatóságok rosszálló kritikáját is kiváltották.”¹⁰⁸

Horthy emlékirataiban minderre úgy emlékezett vissza, hogy

„hivatalosan is tudomására adtam a birodalmi kormánynak, hogy a zsidók elszállítását Budapestről elhatározott szándékom szerint meg fogom akadályozni. Ennek következtében a németek elálltak tervezett további intézkedéseiktől, hogy Magyarország függetlenségének látszatát a külvilág előtt fenntarthassák.”¹⁰⁹

A budapesti zsidóság július eleji deportálását valóban Horthy akadályozta meg. A Budapesten és környékén lakó/tartózkodó zsidók deportálásának tervét Endre László, Adolf Eichmann és Faragho Gábor, a csendőrség felügyelője dolgozta ki. Ferenczy László vallomása szerint az eredeti terv az volt, hogy július 2-án zászlóavatási ünnepélyt rendeznek a csendőrség számára Budapesten, majd háromnapi kimenőt adnak, hogy

felderítsék a főváros zsidó lakta negyedeit.¹¹⁰ Horthy amint tudomást szerzett az akcióról, felrendelte az Esztergom mellett állomásozó páncélos hadosztályt, és utasította a budapesti csendőrség parancsnokát, hogy ha kell, erőszakkal akadályozza meg a zsidók elszállítását.¹¹¹ A fővárosba felrendelt galántai zászlóalj egyik csendőrtisztje később így emlékezett:

„Még kicsomagolással voltunk elfoglalva, amikor Ládai ezredes riadót rendelt el és közölte, hogy felsőbb parancs értelmében a zászlóaljnak huszonnégy órán belül el kell hagynia a fővárost. Elindultunk egységekként, gyalogmenetben, az Üllői úton, Nagykörúton keresztül. Amikor a Váci úthoz értünk, csodálkozva látjuk az út két oldalán felsorakozott páncélos járműveket. Mindjárt felismertem, hogy a honvédség páncélos hadosztályáról van szó. Az út szélén felsorakozott egységek lövegeiket és géppuskáikat ránk irányították. Hihetetlennek látszott a helyzet, amibe kerültünk, az egész egy rossz álmnak hatott.”¹¹²

A fővárosi zsidóság deportálásának közvetlen veszélye Horthy fellépésével időlegesen elhárult. A deportálások július eleji leállítására azonban szintén jelzi a kormányzó felelősségét, ugyanis korábban meg sem próbálta azt elérni,¹¹³ miközben annak körülményeiről április, május és június folyamán többen is tájékoztatták őt.¹¹⁴ Horthy lehetséges fellépésének hatékonyságát mi sem bizonyítja jobban, mint néhány mondat Otto Winkelmann, Himmler személyes kiküldöttje (*Höhere SS- und Polizeiführer in Ungarn*) egyik jelentéséből:

„Valamennyi minisztériumban egyre kevesebb történik. A régi kedves nemtörődömség újra feltámadt. Egyik minisztérium akadályozza a másikat, hogy akár a legcsekélyebbet is megtegyék. [...] Azonban, ha ő [Sztójay] és miniszter kollégái a kormányzónak világosan kinyilvánítanák, hogy kikérik maguknak, hogy az ő illetékességükbe beleszóljon, valószínűleg, másképp állna a helyzet. Ha egy miniszter elkezdi dolgozni, a kormányzó valamelyik megfigyelője minden bizonnal szalad, hogy erről neki jelentést tegyen. Az esetek többségében aztán a kormányzó megteszi a szükséges intézkedéseket, hogy a tervezett akciót megakadályozza.”¹¹⁵

A deportálások újbóli megindításának terve 1944 augusztusában

Horthy a háború után mélyen hallgatott arról, hogy a nyár folyamán ismét szóba került a deportálások újraindítása. Július végén német részről újból sürgetni kezdtek a „magyarországi zsidókérdés további végrehajtását”.¹¹⁶ Nem sokkal az augusztus 7-i kormányátalakítás után Sztójay közölte Veesenmayerrel, hogy a deportálásokat „8–14 napon belül” folytatni fogják. A kormány augusztus 10-én napirendre vette a kérdést. Egy két nappal később keletkezett nyilatkozattervezet szerint az új

„magyar királyi kormány késznek nyilatkozik – a Kormányzó Úr Ófőméltósága beleegyezésének elnyerése után – hogy a német hadigazdálkodáshoz szükséges munkaerőket – családtagjaikkal együtt – 1944. augusztus 28-tól kezdve a német birodalmi kormány rendelkezésére bocsássa. Ebből a szempontból elsősorban az országba beszivárgott, nem magyar illetőségű, keleti zsidók jönnek tekintetbe.”¹¹⁷

Egy augusztus 19-i német követi jelentés szerint Bonczos Miklós új belügyminiszter arról tájékoztatta Eichmann, hogy a kormányzó hozzájárulásával, augusztus 25-én megkezdik a zsidók kitelepítését Budapest területéről. A jelentés hozzátette, hogy

„bár a kormányzó csak korlátozott számú zsidó kitelepítés[é]hez járult hozzá, a kormány mégis elhatározta, hogy minden zsidót kitelepít [néhány ezer embertől eltekintve]. A hat vonatból álló első szállítmány 20 ezer zsidóval augusztus 27-én

indul, azt követően napi három vonat szállít 9000 zsidót. A koncentrációt kizárólag a külön erre a célra összevont magyar csendőrség végzi.”¹¹⁸

Horthy minderre úgy emlékezett Nürnbergben, hogy valamikor 1944. augusztusban felkereste őt Veessenmayer és Winkelmann és azt közölték vele, hogy a magyar kormánnyal történt megállapodásuk szerint a zsidókérdés megoldása onnantól kezdve kizárólagos német fennhatóság alá tartozik. Horthy szerint mindezt úgy közölték, mintha neki semmi köze nem lett volna mindehhez.

„Azt mondták, hogy a hadi helyzet miatt el kell távolítani a megbízhatatlan zsidókat az országból, és megkértek, hogy ne gördítsek akadályokat ennek az útjába. Ezt természetesen újból megtagadtam.”¹¹⁹

Hozzátette azt is, arra akarták rávenni, hogy ne ellenezze a budapesti zsidóság deportálását.¹²⁰ Horthy ezen állítását alátámasztani látszik egy Serédi Jusztiniánhoz írt, augusztus 14-ei keltezésű levél. Az ismeretlen levélíró ebben azt írta, magától Bonczostól tudta meg, hogy terv született a deportálások újraindítására, így

„augusztus 12-én egy előkelő személyiség kérésemre felkereste a kormányzó urat. [...] A kormányzó úr még aznap magához kérette a belügyminiszter urat a helyettes miniszterelnökkel együtt. Mindaz, amit az előkelő személyiség a kormányzó úrral való beszélgetéséről nekem elmondott, feljogosít arra a megállapításra, hogy a kormányzó úr akként minisztere előtt nyilván igen energetikusan foglalt állást a zsidószármazású egyéneknek mindenféle címen való deportálása vagy elszállítása ellen.”¹²¹

Horthy és a levélíró állításaival szemben ugyanakkor a korabeli iratok arról tanúskodnak, hogy Horthy részleges beleegyezésével elindult volna augusztusban a budapesti zsidóság deportálása. Mindezt a román kiugrás és a hadi helyzet gyors változása húzta keresztül.

A lemondás (1944. október 16.)

Horthy a lemondását a kihallgatásai során, leveleiben és Ernest Bevin brit külügyminiszternek írt memorandumában is következetesen érvénytelennek tekintette.¹²² Egyik kihallgatása során, reflektálva arra, hogy a németek saját biztonsága érdekében tartóztatták le, kissé maliciózan megjegyezte, hogy nem érti, kitől kellett volna megvédeni őt. Hozzátette: *„... az egész országom száz százalékgig mögöttem állt, kivéve azokat a csirkefogókat, Szálasit és nagyapját. Szálasit nagyapjának zsidó származására célozva hozzátette, hogy nem is érti, » miként jöhetett be az a Goldman az országba«.”¹²³* Horthy egyébként 1945 után is saját magát tartotta törvényes magyar államfőnek. A kihallgatások során és leveleiben is állandóan hangsúlyozta, hogy mennyire szeretné segíteni a magyar népet abban, hogy ne fordulhasson elő egy, a trianonihoz hasonló mértékű területvesztés.

Felelősségre vonásának elmaradása

A felelősségre vonástól Sztálin mentette meg Horthyt, de egyetértett ezzel Rákosi is, ugyanis nem kívántak mártírt faragni a több mint két évtizeden keresztül nemzeti szimbólumnak számító kormányzóból.¹²⁴ A felelősségre vonás elmaradásáról szóló döntés Washington számára is elfogadható volt. Nürnbergben, mint láthattuk, így végül csak tanúként hallgatták meg. Jugoszláviának sem adták ki. A volt kormányzó ellen Magyarországon sem indult eljárás.

1945. január 25–26-án az Ideiglenes Nemzeti Kormány ülésén Teleki Géza vallás- és közoktatásügyi miniszter felvetette Horthy felelősségének kérdését. Dálnoki Miklós Béla miniszterelnök erre azt válaszolta, hogy *„a Kormányzó a háborút mindig meggátolni törekedett, azonban félrevezették és becsapták.”¹²⁵* Február 16-án készült el a kormány

a háborús bűnösök listájával: a volt kormányzó neve nem szerepelt rajta.¹²⁶ Amikor 1945. április 9. és 15. között a magyar kormány küldöttsége Moszkvában tárgyalt, Sztálin – és ez volt a döntő ebben a kérdésben – nem tekintette a volt kormányzót háborús bűnösnek, mert „*öregember már*”, és „*mégiscsak fegyverszüneti ajánlatot tett 1944 őszén*”.¹²⁷ Frank Roberts brit diplomata jelentése is megerősíti Sztálin álláspontját („*Sztálin úgy véli, hogy Horthy nem tekintendő háborús bűnösnek, és nem kell őt perbe fogni*”). Roberts még hozzátette, hogy a forrása szerint „*az oroszok megállapodtak a magyar kormánnyal, hogy jobb lenne, ha Horthy nem térne vissza Magyarországra*”.¹²⁸ A magyar külügyminiszter, Gyöngyösi János, a Moszkvában elhangzottak alapján úgy tájékoztatta a budapesti brit politikai misszió képviselőjét, hogy a magyar kormány „*nem tudja elképzelni, hogy [Horthyt] perbe fogják mint háborús bűnöst, halálra ítélik, kivégezzék és így mártírt csináljanak belőle. Ez az, amit a legkevésbé akarnak. Azt javasolta, hogy a legajánlatosabb dolog az lenne, ha soha nem térne vissza Magyarországra, hanem családjával külföldön élne.*”¹²⁹

A magyar kormány mindezek ellenére nem mondott le arról, hogy bizonyos szenzitív információkat kiszedjen Horthyból. Mindehhez hozzájárult az is, hogy a szövetségesek lehetőséget biztosítottak arra, hogy a fogságukban lévő tanút vagy gyanúsítottat más állam képviselői is kihallgathassák. A magyar állam az amerikai Doman főhadnagyon keresztül tett volna fel kérdéseket Horthynak.¹³⁰ Az államfő 1945. október 23-i kihallgatását vezető Monigan őrnagy azonban ezt nem engedte meg. Arra hivatkozott, hogy a kérdések túlzottan felzaklatnák Horthyt, s hogy azok különben is eltértek a kihallgatás fő irányától. Monigan azon kérdésére, hogy mi várna Horthyra, ha visszaküldenék Magyarországra, Doman azt válaszolta, hogy a magyar kormány a „*kényelmetlenségek elkerülése végett*” nem tette fel Horthyt a háborús bűnösök listájára. Hozzátette azonban, hogy ha az amerikaiak mégis visszaküldenék Horthyt Magyarországra, akkor „*nem lenne más választása a magyar kormánynak, minthogy bíróság elé állítsa és agyonlője*”.¹³¹

Horthy Miklós felelősségre vonása ugyan elmaradt, de szimbolikus értelemben az új hatalom tollforgatói mindent megtettek a korszak és a kormányzó teljes hiteltelenítésére.¹³² Ezt a célt is szolgálták a népbíróági perek. Marosán György, a Sztójay-per politikai ügyésze ugyanis kijelentette, hogy „*a vádlottak padján Sztójayékkal együtt egy 25 éves politikai, gazdasági és társadalmi rendszer ül, és ezért kell kemény ítéletet mondani, mert a személyeken túl egy rendszer felett is ítéletet mondunk*”.¹³³

Természetesen nem lehet Horthy Miklós egyszemélyi felelősségéről beszélni. Az általa szimbolizált rendszer, annak elitje, a hivatalos Magyarország tagjai is felelősek a korszakban történelemért. Az egyéni felelősség, a felelősségi szintek megállapítása – ami alól Horthy sem lehet kivétel – a jelenkor történészeinek feladata.

---

¹ Karsai Elek 1971-ben egy rövid, kétoldalas újságcikkben számolt be a jegyzőkönyvek létéről. Karsai, 1971.

² NARA, RG 238, M1270, Roll 7. 15. 1945. október 22., kihallgatási jegyzőkönyv.

³ Uo. 1. 1945. október 15., kihallgatási jegyzőkönyv.

⁴ Edelsheim, 2010/2: 63.

⁵ NARA, RG 238, M1270, Roll 7. 16. 1945. augusztus 27., kihallgatási jegyzőkönyv.

⁶ Edelsheim, 2010/2: 64.; Horthy, 2011: 335.

⁷ Horthy, 2011: 335–348.

⁸ 1945. július 17., augusztus 27., október 15., 22. és 26., valamint november 20. és 26. NARA, RG 238, M1270, Roll 7.

⁹ Horthy, 2011: 345.

¹⁰ NARA, RG 238, M1270, Roll 7. 2. 1945. augusztus 27., kihallgatási jegyzőkönyv; uo. 3. 1945. október 26., kihallgatási jegyzőkönyv; uo. 2–3, 1945. november 20., kihallgatási jegyzőkönyv; uo. 1. 1945. november 26., kihallgatási jegyzőkönyv.

¹¹ Uo. 1. 1945. augusztus 27., kihallgatási jegyzőkönyv.

¹² Uo. 3.

¹³ Uo. 1.

¹⁴ Uo. 20–21.

¹⁵ Uo. 10–19.

-
- ¹⁶ NARA, RG 238, M897, Roll 81. 2827. 1948. március 4., tárgyalási jegyzőkönyv.
- ¹⁷ Haraszti, 1993: 21–22. Erre a következtetésre jutott Sziklay Andor (A. C. Klay) is, az amerikai titkosszolgálat magyar származású tagja. Klay, 1992: 232, 238–239, 241, 243.
- ¹⁸ The Ministries Case, 14. kötet. 274. 1948. november 18.
- ¹⁹ Haraszti, 1993: 7–17, 66–94.; Sakmyster, 1996: 71–74.
- ²⁰ Haraszti, 1993: 17.
- ²¹ Uo. 17–18.; Sebők, 2004: 266.
- ²² Horthy, 2011: 5–6. Az emlékirataihoz lásd Barta, 2012: 66–76.
- ²³ Sebők, 2006: 319.
- ²⁴ „I never did anything in my life that was not absolutely correct.” NARA, RG 238, M1270, Roll 7. 6. 1945. október 22., kihallgatási jegyzőkönyv.
- ²⁵ Turbucz, 2011: 221.
- ²⁶ Haraszti, 1993: 7–17, 66–69.; Sakmyster, 2001: 356.
- ²⁷ Haraszti, 1993: 63–64.
- ²⁸ Sakmyster, 2001: 215–216, 230–231, 238–244.; Püske, 2006: 38.
- ²⁹ Lásd például Turbucz, 2009: 176–177.
- ³⁰ Zeidler, 2002; 2009: 182–183, 268–292.
- ³¹ Lásd például NARA, RG 238, M1270, Roll 7. 1–5. 1945. augusztus 27., kihallgatási jegyzőkönyv.
- ³² Haraszti, 1993: 44–45.
- ³³ Zeidler, 2009: 270–271; Sakmyster, 2001: 200–205.; Pritz, 1995.
- ³⁴ NARA, RG 238, M1270, Roll 7. 2–3. 1945. október 26., kihallgatási jegyzőkönyv.
- ³⁵ Ablonczy, 2005: 495.
- ³⁶ Zeidler, 2009: 271.
- ³⁷ Haraszti, 1993: 28–30, 53–54.
- ³⁸ Sakmyster, 2001: 238–239.
- ³⁹ Haraszti, 1993: 29.
- ⁴⁰ Sakmyster, 2001: 240, 242.; Ablonczy, 2005: 495–498.
- ⁴¹ Haraszti, 1993: 27, 45.
- ⁴² Uo. 55.; Sakmyster, 2001: 265–266, 292. Horthy egy 1944. márciusi beszédtervezetében az Újvidéken történeteket „megengedhetetlen és elítélendő cselekményeknek” nevezte. A beszédet – Kállay Miklós miniszterelnök javaslatára – végül nem mondta el a kormányzó március 15-én. Szinai–Szűcs, 1962: 414–415.
- ⁴³ NARA, RG 238, M1270, Roll 7. 21–22. 1945. augusztus 27., kihallgatási jegyzőkönyv.
- ⁴⁴ Lásd például NARA, RG 238, M1270, Roll 7. 8. 1945. október 22., kihallgatási jegyzőkönyv.
- ⁴⁵ Haraszti, 1993: 68.; Pritz, 2011a: 43.
- ⁴⁶ Haraszti, 1993: 75.
- ⁴⁷ NARA, RG 238, M1270, Roll 7. 1. 1945. augusztus 27., kihallgatási jegyzőkönyv.
- ⁴⁸ Pritz, 2011a: 43.; Horthy, 2011: 235.
- ⁴⁹ Haraszti, 1993: 32–33, 86.; Horthy, 2011: 260.
- ⁵⁰ Pritz, 1991: 98, 126, 186–187.
- ⁵¹ Sakmyster, 2001: 248.; Sipos, 2011.
- ⁵² Haraszti, 1993: 86.
- ⁵³ Romsics, 2004: 330–331, 333.
- ⁵⁴ Turbucz, 2011: 175–177.; Pritz, 2011a: 43.; Dombrády, 1990: 171–172.
- ⁵⁵ Horthy, 2011: 313.
- ⁵⁶ NARA, RG 238, M897, Roll 81. 2848. 1948. március 4., tárgyalási jegyzőkönyv.
- ⁵⁷ Az 1941-es kitoloncolásokat jóváhagyó minisztertanácsi döntésről lásd bővebben Gellért–Gellért, 2012.
- ⁵⁸ NARA, RG 238, M897, Roll 81. 2849. 1948. március 4., tárgyalási jegyzőkönyv.
- ⁵⁹ Uo. 2832.
- ⁶⁰ Ehhez lásd Sakmyster, 2001: 279–285, 300–307.
- ⁶¹ Az 1943. április 17-i találkozóról készült feljegyzés szövegét lásd: Trial of Major War Criminals, 35. kötet. 426–431. Document 736-D. Magyarul lásd Ránki, 1983: 67–113. Hitler határozott kritikáját lásd a 75–76. oldalakon.
- ⁶² Ránki, 1983: 84.
- ⁶³ Juhász, 1973: 516.
- ⁶⁴ Trial of Major War Criminals, 35. kötet. 428. Document 736-D.
- ⁶⁵ Ránki, 1983: 102. Horthy emlékirataiban úgy emlékezett, hogy mindezt Hitler mondta. „Ezután Hitler áttért a zsidókérdés fejtegetésére, majd felkiáltott: »A zsidókat vagy meg kell semmisíteni, vagy koncentrációs táborba kell dugni!«” Horthy, 2011: 281.
- ⁶⁶ Juhász, 1973: 528–530.

-
- ⁶⁷ Szinai–Szűcs, 1962: 385.
- ⁶⁸ MOL K 27. 1943. április 20., 80.
- ⁶⁹ Szinai–Szűcs, 1962: 392.
- ⁷⁰ Uo.
- ⁷¹ Uo. 398.
- ⁷² Horthy, 2011: 288.
- ⁷³ Karsai, 2007: 80–81.; Sipos, 2007: 440.
- ⁷⁴ Lásd például Haág, 2010: 373.
- ⁷⁵ NARA, RG 238, M1270, Roll 7. 9. 1945. augusztus 27., kihallgatási jegyzőkönyv.
- ⁷⁶ Sipos, 1994: 24.
- ⁷⁷ NARA, RG 238, M1270, Roll 7. 9. 1945. augusztus 27., kihallgatási jegyzőkönyv. Ugyanezt elmondta 1948-ban is: NARA, RG 238, M897, Roll 81. 2828. 1948. március 4., tárgyalási jegyzőkönyv.
- ⁷⁸ Haraszti, 1993: 91. Lásd még a 13., 37–38., 68., 89. oldalakat is.
- ⁷⁹ Horthy, 2011: 295–296.
- ⁸⁰ Szinai–Szűcs, 1962: 557. Arra vonatkozóan nincsen megbízható forrásunk, hogy ezen a téren milyen megállapodás született Hitler és Horthy között március 18-án, ha egyáltalán született, de mint látható, ez a kérdés szóba került a tárgyalásuk során. Gerlach–Aly, 2005: 104.
- ⁸¹ Haraszti, 1993: 38.
- ⁸² NARA, RG 238, M1270, Roll 7. 23–25, 1945. augusztus 27., kihallgatási jegyzőkönyv. Az idézet a 23. oldalon olvasható.
- ⁸³ NARA, RG 238, M897, Roll 81. 2811, 2815, 2841. 1948. március 4., tárgyalási jegyzőkönyv.
- ⁸⁴ Uo. 2811, 2817, 2833.
- ⁸⁵ Uo. 2813.
- ⁸⁶ Uo. 2816.
- ⁸⁷ Uo. 2837–2838.
- ⁸⁸ Horthy, 1953: 277.; Karsai, 2007: 90.
- ⁸⁹ Horthy, 2011: 302.
- ⁹⁰ NARA, RG 238, M897, Roll 81. 2816, 2839. 1948. március 4., tárgyalási jegyzőkönyv.
- ⁹¹ Haraszti, 2005: 12.
- ⁹² Annak eredményeként, hogy március 19. után nem mondott le, Horthy legitimálta a megszállást, hozzájárult a megszállási rendszer hatékony működtetéséhez, ahhoz, hogy a részleges elitescserén átesett államapparátus, a honvédség és a karhatalom kiszolgálja a németek igényeit, ahhoz, hogy megvalósuljon az ország gazdasági és katonai mozgósítása, illetve a vidéki zsidóság deportálása. Braham, 1997/1: 381–382; Ránki, 1968: 118.; Gerlach–Aly, 2005: 107, 132. A megszállás előtti német tervekhez lásd Sipos, 1994: 23.; Szakály, 2011: 58.
- ⁹³ MOL K. 27. 1944. márc. 29. 128.
- ⁹⁴ Nem tudjuk, hogy Horthy elküldte-e a fogalmazványt, illetve azt sem, hogy az esetleg elküldött tisztázat szövege mennyiben tért el a piszkozattól. Szinai–Szűcs, 1962: 453.
- ⁹⁵ Horthy kihúzása az eredeti gépelt szövegből.
- ⁹⁶ Szinai–Szűcs, 1962: 451.
- ⁹⁷ NARA, RG 238, M897, Roll 81. 2814–2815. 1948. március 4., tárgyalási jegyzőkönyv.
- ⁹⁸ Karsai, 2007: 83.; 2001: 237–239.; Sakmyster, 2001: 315–316.
- ⁹⁹ Szinai–Szűcs, 1962: 451.
- ¹⁰⁰ Ehhez lásd részletesebben Turbucz, 2012a.
- ¹⁰¹ Lásd például Bencsik, 2001: 257–259.; Ormos, 1998: 260. E legendákat részben cáfolja a kormányzó menyee is: „Voltak, akik később azt mondták és írták, hogy a kormányzó a német megszállás után apatikus lett, és visszavonult. Ez egyáltalán nem állja meg a helyét, mert én, aki mindennap vele voltam, ezt nem tapasztaltam.” Edelsheim, 2010/1: 237.
- ¹⁰² Lásd például Ránki, 1968: 786.; Sakmyster, 2001: 305–306, 314.
- ¹⁰³ Gerlach–Aly, 2005: 204–205, 208.; Braham, 1997/1: 229–237.; Karsai, 2001: 234–235.
- ¹⁰⁴ Braham, 1997/2: 833–834, 837.; Sakmyster, 2001: 322–324.
- ¹⁰⁵ NARA, RG 238, M897, Roll 81. 2840–2841. 1948. március 4., tárgyalási jegyzőkönyv.
- ¹⁰⁶ BFL, 293/1946. 2974. Mikrofilm. 6082–6083. Kabinetiroda, 45/el. 1944. sz. irat. Nyomtatásban Karsai, 1967: 3–6.
- ¹⁰⁷ Karsai, 1967: 147–148. Veessenmayer 1944. július 9-i távirata Ribbentrop külügyminiszterhez. A nürnbergi perben NG 5615 alatt csatolt dokumentum nyomtatásban Braham, 1963/2: 443.
- ¹⁰⁸ Szinai–Szűcs, 1962: 468.
- ¹⁰⁹ Horthy, 2011: 303.
- ¹¹⁰ ÁBTL, V-79348. Ferenczy László kihallgatási jegyzőkönyve, 1945. november 9. Idézi Karsai, 2012.

-
- ¹¹¹ Horthy, 2011: 303.; NARA, RG 238, M897, Roll 81. 2817. 1948. március 4., tárgyalási jegyzőkönyv; Török, 2000; Karsai, 2012.
- ¹¹² André, 2009: 44–45.
- ¹¹³ Romsics, 2012: 62.
- ¹¹⁴ Gerlach–Aly, 2005: 249–250.; Sebők, 2004: 135–142, 151.; Karsai, 2007: 82.; Braham, 1997/1.: 386, 388.; Sakmyster, 2001: 318–322.; Szinai–Szűcs, 1962: 445–449, 451–451, 455–456.
- ¹¹⁵ Karsai, 1967: 104–106. Winkelmann jelentése Himmlernek. 1944. július 7. A nürnbergi perben NG 2669 alatt csatolt dokumentum nyomtatásban Braham, 1963/2: 430–435.
- ¹¹⁶ Ránki, 1968: 894. Schulenburg külügyi tanácsos távirata a budapesti német követségnek, 1944. július 27.
- ¹¹⁷ Karsai, 1967: 377.
- ¹¹⁸ Ránki, 1968: 897–898.
- ¹¹⁹ NARA, RG 238, M897, Roll 81. 2818. 1948. március 4., tárgyalási jegyzőkönyv.
- ¹²⁰ Office of the Chief of Counsel for War Crimes (APO 696/A), 3. Horthy tárgyalás előtti tájékoztatása az ügyészségnek, 1948. március 3.
- ¹²¹ Karsai, 1967: 386–387. Beadvány Serédi Jusztiniánhoz, 1944. augusztus 14.
- ¹²² Haraszti, 1993: 45, 66.
- ¹²³ NARA, RG 238, M1270, Roll 7. 15–16. 1945. október 22-i kihallgatási jegyzőkönyv.
- ¹²⁴ Pritz, 2011b: 32. Az 1919 és 1944 közötti Horthy-kultuszhoz lásd például Turbucz, 2010.
- ¹²⁵ A minisztertanácsi jegyzőkönyvet idézi Szerencsés, 2009: 32.
- ¹²⁶ Karsai–Molnár, 2004: 32.
- ¹²⁷ Nagy, 1990: 284.
- ¹²⁸ Haraszti, 1993: 61.
- ¹²⁹ Uo. 63.
- ¹³⁰ Donovan Collection, XVII. kötet, 53.027/2. 1. Feljegyzés Horthy kihallgatásáról Donovan tábornok részére. 1945. október 23.
- ¹³¹ Uo. 2.
- ¹³² Turbucz, 2012b: 22–24.; Romsics, 2007: 20–26.
- ¹³³ Karsai–Molnár, 2004: 591.

Levéltári források

Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára (ÁBTL)

3.1.9. Vizsgálati dosszié

V-79348 Ferenczy László

Budapesti Fővárosi Levéltár (BFL)

XXV.1.a. Budapesti Népbíróság iratai, büntetőperes iratok

293/1946 Szálasi Ferenc (2972–2976. sz. mikrofilmtekercsek)

Cornell University Law Library

Donovan Nuremberg Trials Collection (Donovan Collection)

Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára (MOL)

K 27 Minisztertanácsi jegyzőkönyvek

National Archives and Records Administration (NARA)

Interrogation Records Prepared for War Crimes Proceedings at Nuremberg, 1945–1947

Record Group 238, M1270

Records of the United States Nuremberg War Crimes Trials: United States of America v. Ernst von Weizsäcker et al. (Case XI)

Record Group 238, M897

Nyomtatásban megjelent források

Braham, 1963

Randolph L. Braham: *The Destruction of Hungarian Jewry: A Documentary Account 1–2*. New York, Pro Arte.

Edelsheim, 2010

Edelsheim Gyulai Ilona: *Becsület és kötelesség 1–2. 1945–1998*. Budapest, Európa Könyvkiadó.

Haraszti, 1993

H. Haraszti Éva: *Horthy Miklós dokumentumok tükrében*. Budapest, Balassi Kiadó.

Horthy, 1953

Horthy Miklós: *Emlékirataim*. Buenos Aires, k. n.

Horthy, 2011

Horthy Miklós: *Emlékirataim*. Budapest, Európa Könyvkiadó.

Juhász, 1973

Juhász Gyula: Két tárgyalás 1943 tavaszán. *Történeti Szemle*, 3–4. sz.

Karsai, 1967

Karsai Elek: *Vádirat a náciizmus ellen 3. Dokumentumok a magyar zsidóüldözés történetéhez*. Budapest, Magyar Izraeliták Országos Képviselete.

Karsai–Molnár, 2004

Karsai László – Molnár Judit (szerk., bev. tan., s. a. rend.): *A magyar Quisling-kormány. Sztójay Döme és társai a népbíróság előtt*. Budapest, 1956-os KHT.

Klay, 1992

Klay, A. C.: *Kanyargós utakon. Kémszervezetből diplomáciába*. H. n., Dürer Kiadó.

Nagy, 1990

Nagy Ferenc: *Küzdelem a vasfüggöny mögött*. 1. köt. Budapest, Európa–História.

Pritz, 1991

Pritz Pál (s. a. rend., bev. tan., jegyz.): *Bárdossy László a népbíróság előtt*. H. n., Maecenas Könyvkiadó.

Ránki, 1968

Ránki György et al. (s. a. rend., bev. tan.): *A Wilhelmstrasse és Magyarország. Német diplomáciai iratok Magyarországról 1933–1944*. Budapest, Kossuth Könyvkiadó.

Ránki, 1983

Ránki György (bev. tan., vál., jegyz.): *Hitler hatvannyolc tárgyalása, 1939–1944. Hitler Adolf tárgyalásai kelet-európai államférfiakkal*. 2. kötet. Budapest, Magvető Könyvkiadó.

Szinai–Szűcs, 1962

Szinai Miklós – Szűcs László (s. a. rend., jegyz.): *Horthy Miklós titkos iratai*. Budapest, Kossuth Könyvkiadó.

The Ministries Case, 1949

Trials of War Criminals before the Nuremberg Military Tribunals under Control Council Law No. 10.

Trial of Major War Criminals, 1949

Trial of the Major War Criminals before the International Military Tribunal. Documents and other material in evidence. Nuremberg.

Hivatkozott irodalom

André, 2009

André László: Egy volt m. kir. csendőrtiszt naplója, *Magyar Csendőr*, 1–2. sz. <http://www.csendor.com/konyvtar/irasok/magyar/> (utolsó letöltés: 2013. január 9.)

Barta, 2012

Barta Róbert: Horthy. Reflexiók és önreflexiók. *Rubicon*, 9–10. sz. 66–76.

Bencsik, 2001

Bencsik Gábor: *Horthy Miklós. A kormányzó és kora*. Budapest, Magyar Mercurius.

Braham, 1997

Braham, Randolph L.: *A népiértés politikája. A Holocaust Magyarországon*. 1–2. köt. Budapest, Belvárosi Könyvkiadó.

Dombrády, 1990

Dombrády Lóránd: *A legfelsőbb hadúr és hadserege*. Budapest, Zrínyi Kiadó.

Gellért–Gellért, 2012

-
- Gellért Ádám – Gellért János: Az 1941. évi körösmezői deportálások. A kitoloncolásokat jóváhagyó minisztertanácsi döntés háttere. *Betekintő*, 2. sz. http://betekinto.hu/sites/default/files/2012_2_gellert_gellert.pdf
- Gerlach–Aly, 2005
Gerlach, Christian – Aly, Götz: *Az utolsó fejezet. Reálpolitika, ideológia és a magyar zsidók legyilkolása 1944/45*. Budapest, Noran.
- Haág, 2010
Haág Zalán István: Horthy a vádlottak padján. In *Újragondolt negyedszázad. Tanulmányok a Horthy-korszakról*. Szerkesztette: Miklós Péter. Szeged, Belvedere Meridionale. 370–380.
- Haraszti, 2005
Haraszti György (közli és a kísérő tanulmányt írta): *Auschwitzi jegyzőkönyv*. Budapest, Múlt és Jövő Lap- és Könyvkiadó. (Múlt és Jövő könyvek.)
- Joó, 2008
Joó András: *Kállay Miklós külpolitikája. Magyarország és a háborús diplomácia, 1942–1944*. Budapest, Napvilág Kiadó.
- Karsai, 1971
Karsai Elek: „Nagyon okos volt” – Horthy hat kihallgatása, hetvenkét lapból tizenhat sor. *Magyarország*, 52. sz.
- Karsai, 2001
Karsai László: *Holokausz*. Budapest, Pannonica Kiadó.
- Karsai, 2007
Karsai László: Horthy Miklós (1868–1957). Legendák, mítoszok és a valóság. *Beszélő*, 3. sz. 72–91.
<http://beszelo.c3.hu/cikkek/horthy-miklos-1868%E2%80%931957>
(utolsó letöltés: 2013. január 9.)
- Karsai, 2012
Karsai László: Érvék a Horthy-szobor mellett. *Mozgó Világ*, 8–9. sz. <http://mozgovilag.com/?p=5761> (utolsó letöltés: 2013. január 9.)
- Ormos, 1998
Ormos Mária: *Magyarország a két világháború korában (1914–1945)*. Budapest, Csokonai Kiadó.
- Püski, 2006
Püski Levente: *A Horthy-rendszer*. Budapest, Pannonica Kiadó.
- Pritz, 1995
Pritz Pál: A kielői találkozó. (Forráskritikai tanulmány). In uő: *Magyar diplomácia a két világháború között: tanulmányok*. Budapest, Magyar Történelmi Társulat. 291–333.

-
- Pritz, 2011a
Pritz Pál: 20. századi magyar külpolitika. In uő: *Az objektivitás mítosza. hazánk és a nagyvilág. 20. századi metszetek*. Budapest, Magyar Történelmi Társulat. 29–48.
- Pritz, 2011b
Pritz Pál: Népbírószági perek a horthysta politikai elittel szemben. *Rubicon*, 7. sz. 26–37.
- Ránki, 1968
Ránki György: *1944. március 19. (Magyarország német megszállása)*. Budapest, Kossuth Könyvkiadó.
- Romsics, 2004
Romsics Ignác: Magyar történelmi problémák, 1900–1945. In uő: *Múltról a mának. Tanulmányok és esszék a magyar történelemről*. Budapest, Osiris Kiadó. 315–338.
- Romsics, 2007
Romsics Ignác: Horthy-képeink. *Mozgó Világ*, 10. sz. 3–32.
- Romsics, 2012
Romsics Ignác: Huszadik századi traumáink. Trianon és Holokauszt. *Rubicon*, 9–10. sz. 38–65.
- Sakmyster, 1996
Sakmyster, Thomas: Miklós Horthy and the Allies, 1945–1946: Two Documents. *Hungarian Studies Review*, 1. sz. 67–79.
http://epa.oszk.hu/00000/00010/00029/pdf/HSR_1996_1_067-079.pdf
(utolsó letöltés: 2013. január 9)
- Sakmyster, 2001
Sakmyster, Thomas: *Admirális fehér lovon. Horthy Miklós, 1918–1944*. Budapest, Helikon Kiadó.
- Sebők, 2004
Sebők János: *A titkos alku. Zsidókat a függetlenségért. Horthy és a holokauszt*. Budapest, szerzői kiadás.
- Sebők, 2006
Sebők János: *Az Ítélet Napja – Hóhérvótél vagy ciánkapszula? Nürnberg 1946*. Népszabadság könyvek.
- Sipos, 1994
Sipos Péter: Horthy Miklós és Magyarország német megszállása. *História*, 4. sz. 23–24.
- Sipos, 2007

-
- Sipos Péter: Egy Horthy-életrajz problémái. *Történelmi Szemle*, 3. sz. 429–441.
- Sipos, 2011
Sipos Levente: A Kristóffy-távirat. *Rubicon*, 6. sz. 57–59.
- Szakály, 2011
Szakály Sándor: Elvesztett önállóság. A megszállás forgatókönyve és megvalósítása. *Rubicon*, 5. sz. 57–59.
- Szerencsés, 2009
Szerencsés Károly: „Az ítélet: halál”. *Magyar miniszterelnökök a bíróság előtt*. Budapest, Kairosz Kiadó.
- Török, 2000
Török Bálint: Legenda vagy tény? Mi az igazság a Koszorús-akcióról? *Magyar Szemle*, 3. sz. http://www.magyarszemle.hu/cikk/legenda_vagy_teny
(utolsó letöltés: 2013. január 9)
- Turbucz, 2009
Turbucz Dávid: A Horthy-kultusz kezdetei. *Múltunk*, 4. sz. 156–199.
- Turbucz, 2010
Turbucz Dávid: Vezérkultusz és nyilvánosság. Horthy Miklós „országglásának” húszéves jubileuma (1939–1940). *Médiakutató*, 2. sz. 101–122.
- Turbucz, 2011
Turbucz Dávid: *Horthy Miklós*. Budapest, Napvilág Kiadó.
- Turbucz, 2012a
Turbucz Dávid: Horthy Miklós antiszemitizmusa. A kormányzó szerepe a zsidóság sorsának alakulásában 1919 és 1944 között. *Kommentár*, 2012/5. sz. http://kommentar.info.hu/iras/2012_5/horthy_miklos_antiszemitizmusa
(utolsó letöltés: 2013. január 9.)
- Turbucz, 2012b
Turbucz Dávid: Kultusz és ellenkultusz. Legendák és tévhitek Horthy Miklósról. *Mozgó Világ*, 8–9. sz. 19–26. <http://mozgovilag.com/?p=5767>
(utolsó letöltés: 2013. január 9.)
- Zeidler, 2002
Zeidler Miklós: Mozgástér a kényszerpályán. A magyar külpolitika „választásai” a két háború között. In *Mítoszok, legendák, tévhitek a 20. századi magyar történelemről*. Szerkesztette: Romsics Ignác. Budapest, Osiris Kiadó. 162–205.
- Zeidler, 2009
Zeidler Miklós: *A revíziós gondolat*. Pozsony, Kalligram.